

Att förebygga tobaksbruket bland unga – erfarenheter från svenska skolor

Det går att arbeta framgångsrikt för att förhindra rökning och övrigt tobaksbruk i skolan. Det visar en kartläggning av erfarenheter från svenska skolor.

I det här faktabladet sammanfattar vi resultat från Folkhälsomyndighetens kartläggning av erfarenheter från svenska skolor som arbetat för att förebygga rökning och övrigt tobaksbruk i skolan. Kartläggningen bygger på resultat från utvecklingsarbeten och projekt som genomförts mellan 2011 och 2019.

Skolledningen har en viktig roll

Resultaten visar att skolledningens engagemang har betydelse för att skapa en gemensam förståelse och legitimitet för det tobaksförebyggande arbetet i skolan. I kartläggningen framgår hur skolledningens engagemang är en förutsättning för att arbetet ska få genomslag i skolans verksamhet och för att arbetet ska fortsätta även vid förändringar. Likaså kan engagemanget svikta när skolledningen uppfattar det tobaksförebyggande arbetet som en extra belastning eller tvekar kring behovet av det.

Skolpersonalens delaktighet

Erfarenheterna visade att skolpersonalens delaktighet i arbetet var viktig för att få genomslag hos elever och personal. Framförallt upplevdes det som positivt när en arbetsgrupp fick mandat och tid för att arbeta med tobaksfrågan på skolan. Skolpersonal som varit med i arbetsgrupper lyfte även behovet av att informera övrig personal löpande för att alla ska känna sig delaktiga.

Skapa gemensamt förhållningssätt

Insatser som fokuserade på att skapa ett gemensamt förhållningssätt i det tobaksförebyggande arbetet beskrevs som centralt av både elever, skolpersonal och beslutsfattare.

Några framgångsfaktorer i korthet

- Skapa gemensamt förhållningssätt kring tobak och det tobaksförebyggande arbetet.
- Integrera det tobaksförebyggande arbetet i skolans ordinarie verksamhet.
- Engagera elever och göra dem delaktiga i framtagningen av en gemensam tobakspolicy i skolan.
- Närvara som vuxen.
- Kommunicera regelbundet om skolans förhållningssätt till tobak till personal, elever och föräldrar.

Faktabladet vänder sig till dig som planerar, utvecklar och beslutar om hälsofrämjande och förebyggande insatser i skolan.

Framförallt tre åtgärder ansågs viktiga för att skapa samsyn:

- Formulera en skriftlig tobakspolicy för skolan.
- Skapa rutiner för hur man bör agera när elever eller vuxna röker eller använder tobak i skolan.
- Tydliggöra ansvar och roller.

Detta faktablad är en del av Folkhälsomyndighetens kunskapsstöd Rökfria skolgårdar. Information om kunskapsstödet och alla produkter hittar du på Folkhälsomyndighetens webb. Se även Skolverkets webb för tips på övningar och praktiskt stöd.

Integrera i skolans ordinarie verksamhet

Erfarenheterna visade att det kan vara värdefullt att integrera det tobaksförebyggande arbetet i skolans ordinarie verksamhet. Här framgick vikten av att utgå från arenor och aktiviteter som redan finns på skolorna för att tala om tobaksfrågor och skolans förhållningssätt till tobak. Som exempel nämndes föräldramöten, klassråd, utvecklingssamtal och hälsosamtal. I kartläggningen framgick också hur undervisningen kan användas till att utforska tobaksfrågor från olika perspektiv, bland annat med hänvisning till att skolan ska undervisa om alkohol, narkotika, dopning och tobak enligt läro- och kursplanerna.

Engagera elever

Elevernas engagemang beskrevs som både viktigt och självklart i det tobaksförebyggande arbetet. Skolpersonalens erfarenheter visade dock att det kan vara svårt att engagera eleverna. Det kan bero på bristande intresse för tobaksfrågan hos eleverna eller att eleverna saknar stöd för att hitta formerna för sitt engagemang. Några konkreta exempel på aktiviteter som, enligt skolpersonal och elever, kunde engagera eleverna var att

- ordna inspirationsföreläsningar,
- göra skolprojekt om tobak,
- medverka i skolans arbete med en tobakspolicy,
- diskutera tobaksfrågor i klassråd och elevråd.

Närvara som vuxen

Både elever och skolpersonal återkom ofta till betydelsen av lärarnas närvaro på rasterna och att lärarna agerade när elever eller andra personer rökte på skolans område. Lärare och andra vuxna beskrevs som förebilder som angav ”normen” och fungerade som budbärare för det tobaksförebyggande arbetet. Personal eller andra vuxna som rökte inom synhåll för eleverna upplevdes därför som särskilt problematiskt.

Kommunicera och återkoppla

Kartläggningen visar vikten av att informera och kommunicera med elever, föräldrar och personal, om skolans arbete för en rökfri skolgård eller tobaksfri skola. Att utgå från befintliga kommunikationskanaler upplevdes som viktigt. Några exempel som togs upp var

- skriftlig information till elever och föräldrar vid terminsstart
- information på skolans webbplats eller digitala plattformar
- återkoppling i mentorsamtal och på föräldramöten.

Det ansågs även värdefullt med återkoppling och samtal i lärargruppen och med eleverna längs vägen. Exempelvis att få fundera över vad som fungerar bra och vad som behöver utvecklas.

Motivera till förändring

Kartläggningen visar att för många uppfattas tobaksfrågan som ett underordnat problem jämfört med många andra områden i skolan. Flera uppföljningar uppmärksammade också att det tar tid att ändra arbetssätt och att det förutsätter ett långsiktigt arbete för att nå resultat.

Att förstå skolornas beredskap för förändring, dvs. i vilken utsträckning skolan är redo att införa nya metoder eller arbetssätt, lyftes fram som en viktig förutsättning för att hantera möjliga hinder. En central del av insatserna var ofta att öka skolornas kunskap, vilja och förmåga. Bland annat upplevdes det som viktigt att fokusera på motivationshöjande insatser inledningsvis, för att sedan kunna implementera nya arbetssätt när organisationen är redo för det.

Samverkan och stöd till skolor

Erfarenheter visar att skolorna behöver ta ansvar i det tobaksförebyggande arbetet, men också att skolor behöver stöd för att kunna arbeta framgångsrikt. Stödet kan till exempel handla om:

- Beslut på politisk nivå för större och mer resurskrävande insatser inom en kommun eller ett län. Politiska beslut om till exempel en tobaksfri skoltid kunde bidra till att tobaksfrågan prioriterades högre i verksamheterna.
- Etablerad samverkan med kommunens preventions-samordnare eller motsvarande samt med miljö- och hälsoinspektörerna som gör tillsynen på skolorna.
- Externa utbildningar och förstärkande sammankomster, ”boosters”, både i början och längs vägen.

Skolor har olika förutsättningar

Vid planeringen av insatser, är det viktigt att skolornas behov och förutsättningar kartläggs eftersom de kan variera mellan skolor. Variationerna kan till exempel bero på tobaksbrukets förekomst, organisatoriska förutsättningar eller aspekter i skolmiljön.

Forskning visar att åtgärders utformning, hur de verkställs och i vilket sammanhang har betydelse för vilka resultat som uppnås. Tänk därför på att åtgärder behöver anpassas efter varje verksamhets behov och förutsättningar samt följas upp noggrant.

Om kartläggningen

Folkhälsomyndighetens kartläggning bygger på resultat från utvecklingsarbeten och projekt som genomförts dels med stöd från länsstyrelser eller regioner, dels med hjälp av så kallade ANDT-utvecklingsmedel, från Folkhälsomyndigheten mellan 2011 och 2019. I kartläggningen ingår:

- 5 intervjustudier som utforskade möjligheter och hinder för det tobaksförebyggande arbetet i skolan med fokus på rökfria skolgårdar eller tobaksfri skoltid.
- 9 uppföljningar av insatser som genomförts på skolor i olika delar av landet.

Syftet med alla insatser var att stärka det tobaksförebyggande arbetet i skolan. Målet var att få en tobaksfri skoltid, tobaksfri skola eller rökfri skola. Insatserna riktades vanligtvis till skolpersonal och elever i årskurs 7–9 och år 1–3 på gymnasiet och omfattade framtagning eller revidering av skolors tobakspolicy samt metodstöd och handledning till skolpersonal.

Folkhälsomyndigheten har inte vetenskapligt utvärderat insatserna som ingår i kartläggningen. Det innebär att den vetenskapliga grunden för den information och de resultat som presenteras inte har granskats eller värderats. Anledningen är att många källor inte primärt har utformats som en vetenskaplig studie eller utvärdering.

Hela kartläggningen finns att läsa i rapporten ”Att förebygga tobaksbruk i skolan”. Rapporten finns tillgänglig på Folkhälsomyndighetens webb.